

KROISOS VE PAMPHYLIA

Dr. VELİ SEVİN

Arif Müfid Mansel'in (1905-1975) anısına

24 Eylül 1943'ten¹, ölüm tarihi olan 18 Ocak 1975'e değin², bir ömür boyu denecek kadar uzun bir süre, Pamphylia bölgesinde araştırmalarda ve kazılarda bulunmuş olan değerli hocam *Ord. Prof. Dr. ARİF MÜFİD MANSEL'in* birinci ölüm yıldönümü nedeniyle hazırlamış bulunduğum bu yazıda, Pamphylia'nın, M. Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında, Lydia kralı ünlü Kroisos (M. Ö. 560-547/46) ile ilişkisini incelemeye çalışacağım.

Bilindiği gibi, bu konudaki yegâne kaynağımız Herodot'tur. Ancak, Herodot'un sözü edilen pasajda verdiği bilgi, gerçekleri ne derece yansıtmaktadır?

Herodot (I 28), Kroisos'un, Batı Anadolu'daki Grek kıyı kentlerine karşı giriştiği ilk hareketlerinden sonraki icraatını aynen şu sözlerle açıklamaktadır:

Χρόνου δὲ ἐπιγυνομένων καὶ κατεστραμμένων σχεδὸν πάντων τῶν ἐντὸς Ἄλυσος ποταμοῦ οἰκηθέντων· πλὴν γὰρ Κιλικίων καὶ Λυκίων τοὺς ἄλλους πάντας ὑπ' ἐωυτῷ εἶχε καταστρεψάμενος ὁ Κροῖσος. Εἰσὶ δὲ οἷδε, Λυδοί, Φρύγες, Μυσοί, Μαριανδυνοί, Χάλυβες, Παφλαγόνες, Θρήκες οἱ Θυνοί τε καὶ Βιθυνοί, Κᾶρες, Ἴωνες, Δωριεες, Αἰολεες, Παμφυλιοι,

¹ A. M. Mansel'in ilk Pamphylia gezisi için bk. "Antalya Bölgesinde (Pamfilya) 1943 Yılı Sonbaharında Yapılan Arkeoloji Gezisine Dair Kısa Rapor", *Belleten* 33 (1945), 135-145.

² Ölümünden sonra Arif Müfid Mansel hakkında çıkan yazılar için bk. H. Taner, "Bir Hocanın Ölümü", *Milliyet* (2 Şubat 1975) Hafta Sonu İlâvesi; aynı yazar, *Belleten* 154 (1975), 315-318; M. Darga "Yitirdiğimiz Büyük Değer", *Cumhuriyet* (15 Şubat 1975); aynı yazar, *Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Bülteni* 3 (1975), 34-35; aynı yazar, *Belleten* 154 (1975), 319-322; E. Akurgal, "Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel", *Belleten* 154 (1975), 309-311; U. İğdemir, "Mansel'in Ardından", *Belleten* 154 (1975), 313-314; U. B. Alkım, "Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel'in Yayınları", *Belleten* 154 (1975), 323-337; U. B. Alkım'ın listesinden sonra, A. M. Mansel'in yayımlanmış bulunan en son makalesi için bk. "Die Nymphaea von Perge", *Istanbul Mitteilungen* 25 (1975), 367-372.

Çevirisi: *Bir süre sonra, Kroisos, Halys ırmağının batısında oturan, Kilikialılar ve Lykialılar dışında, bütün öteki ulusları egemenliği altına aldı; bunlar Lydler, Phrygler, Mariandyner, Khalybler, Paphlagonlar, Thyn ve Bithyn Thrakları, Karlar, İonlar, Dorlar, Aioller ve Pamphyliyalılar'dır*³.

Bu pasajdan anlaşılacağı gibi, Herodot, Kroisos'a tabi olan ulusların en sonuncusu olarak Pamphyliyalılar'ın (Πάμφυλοι) adını saymaktadır. Nitekim, gerek antik yazarlar⁴ ve gerekse Pamphylia tarihiyle uğraşan modern bilim adamları, bölgenin⁵ ve bu bölgedeki kentlerin⁶ M. Ö. 6. yüzyılın ortalarındaki durumunu Herodot'a göre açıklamaya çalışarak, Kroisos'un egemenlik sahaları olarak kabul etmişler; bazıları da, bölgedeki Lydia egemenliğinin çok ılımlı ve hafif olduğunu, yalnızca düzenli vergilere (Herodot I 6; I 27: φόρου ἀπαγωγῆν) ve muhtemelen orduya katılma yükümlülüğüne bağlı kaldığını ileri sürmüştür⁷. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere, Strabon ve modern bilim adamlarının pek çoğu, Herodot'un (I 28)'de ileri sürdüğü, Kroisos'un Pamphylia bölgesini egemenliği altına aldığı şeklindeki görüşünü tartışmasızca benimsemişlerdir⁸.

Ancak sözü edilen pasajda, Kroisos'un doğu siyaseti konusunda verilmiş olan bilgilerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi şeklinde bir yol izlenecek olursa, Herodot'un (I 28) sunduğu panoramanın bir hayli karışık ve o derece de şüpheli olduğu ortaya çıkar. Örneğin, Herodot I 28'ine, "*Bir süre sonra Kroisos, Halys ırmağının batısında oturan...*" sözleriyle başlamakta ve sonra da Khalybler'in (Χάλυβες) adını vermektedir. Bilindiği gibi, Khalybler, demircilikleriyle ünlü

³ Herodot I 6'da da I 28'i destekleyen bir kayıt vardır.

⁴ Strab. XII 1, 2.

⁵ Ruge 1949, 364; Mansel 1956, 6; Bosch 1957, 18; X. de Planhol, *De la plaine Pamphylie aux lacs Pisidiens* (Paris 1958), 69; G. E. Bean, *Turkey's Southern Shore* (London 1968), 25; E. Olshausen, "Pamphylia", *KP*, IV (1972), 443.

⁶ A. M. Mansel, *Die Ruinen von Side* (Berlin 1963), 5; aynı yazar, "Side", *RE*, Suppl. X (1965), 881; aynı yazar, *Side Klavuzu* (Ankara 1967), 6; Pekman 1973, 17.

⁷ Weissbach 1931, 459; D. G. Hogarth, *CAH*, III (1960⁴), 518; Bosch 1957, 5; H. Bengston, *Griechische Geschichte* III/4 (München 1969), 75; Pekman 1973, 17.

⁸ Schubert 1884, 66; Pedley 1968, 81'de bu ulusların çok çabuk ve zor kullanmadan teslim olduğunu, ayrıca adı geçen uluslardan, imparatorluğa bağlanma vergisi alındığını ileri sürmüştür. J. G. Pedley'nin, bu konuyu da kapsadığını sandığım, en son çalışması *Ancient literary sources on Sardis*'i (Cambridge 1972) ne yazık ki, henüz görmedim; Ayrıca bk. Huxley 1966, 110; Duchesne-Guillemin, "Kroisos", *KP*, III (1969), 352.

(Aishylos, *Prometheus*, 715), yerli bir Pontus kabilesi olup yerleşme sahaları da bugünkü Ordu ili (antik Kotyora) ve civarına düşmektedir⁹. Anlaşılacağı üzere, bu bölge Halys ırmağının oldukça doğusunda olup Lydia devletinin doğu sınırından da çok uzaklarda kalmaktadır. Ayrıca Xenophon (*Anabasis* IV 7, 15) bu kavmi, tüm Pontus bölgesinin en savaşçı kabilesi olarak, aynen şu sözlerle anlatır: "...*Khalybler (Helenlerin) ülkelerinden geçtikleri halkların en savaşçıları idiler ve doğuştan çekinmiyorlardı...*"

Lyd egemenliğinin bu yörelere değin uzanmış olabileceğini kabul etsek bile, bütün vurucu gücü uzun mızraklı süvari birliklerine dayanan Lydia ordusunun (Mimnermos, frg. 14; Hdt. I 80), ormanlık bölgedeki bu cenkçi kavmi ne şekilde egemenliği altına almış olduğu sorununa çözüm bulabilmek bile olanaksızdır.

Buradan şu gerçek ortaya çıkmaktadır: Herodot, Khalybler'in yalnızca adını ve belki de onların Küçük Asya'nın kuzey taraflarında oturduğunu bilmekte, fakat kesin yerleşme bölgeleri ve yaşam şekilleri hakkında hiç bir bilgiye sahip bulunmamaktadır. Çünkü, eserinin birçok yerinde (I 6; I 28; I 72), Lydia krallığının en doğu sınırı olarak Halys ırmağını gösterdiği halde, bu ırmağın daha doğusunda yaşamış oldukları bilinen Khalybler'in Lydia egemenliği altına girmiş olduklarını bildirmesi, düştüğü çelişkiyi ve Khalybler hakkındaki bilgisizliğini açık bir şekilde kanıtlamaktadır.

Burada aynı pasaj üzerine bir örnek daha vermeği yararlı buluyorum. Herodot (I 28), Kroisos'un egemenliği altına aldığı uluslardan bir diğeri olarak Paphlagonlar'ın (Παφλαγόνες) adını saymaktadır. Ancak, modern bilim adamlarının ileri sürdükleri Lydia krallığına tabi ulusların askere katılma yükümlülüğü şeklindeki iddialar ve buna karşılık da Xenophon'un (*Kyropedia* II 1, 5), Kroisos'un Persler'e karşı savaş çağrısına Paphlagonialılar'ın olumlu cevap

⁹ Hernekadar, bazı antik ve modern yazarlar, Homeros (*Il.* II 856-857) ve Herodot'a (I 28) dayanarak, Khalybler'in önceleri Halys ırmağının batısında olduklarını ileri sürmüşlerse de (bk. W. Ruge, "Chalybes", *RE*, III/2 [1899], 2100; J. L. Myres, *CAH*, III [1925], 662), bu konudaki kanıtları, kanımca çok yetersizdir. Khalybler, eskilerin ittifak ettikleri üzere, Halys'in bu tarafında değil, öteki tarafında, Thermodon tarafında oturuyorlardı. Bunun için bk. H. Stein, *Herodotos* I (Berlin 1962), 33 vd.; Chr. M. Danoff, "Pontos Euxinos", *RE*, Suppl. IX (1962), 869-870'teki harita ve 1014; aynı yazar, "Chalybes", *KP*, I (1964), 1127; W. Calder-G. E. Bean, "A Classical Map of Asia Minor", *Anatolian Studies* VII (1957), harita.

vermediği şeklindeki açıklaması göz önüne alınacak olursa, Paphlagonlar'ın da Lydia egemenliğini tanımış olması çok şüpheli bir duruma girer¹⁰. Çünkü, yabancı bir devletin egemenliğini tanımış ve ona gerektiğinde asker verme yükümlülüğüne girmiş bir ulusa egemen devletin savaş için yardım çağrısında bulunması ve hele olumsuz cevap alması kabul edilecek gibi değildir¹¹.

Aşağıda yeniden kısaca değineceğimiz üzere, Herodot'un sözü edilen pasajının daha ilk bakışta şüpheli bilgiler kapsadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Asıl konumuz olan Pamphylia bölgesinin Lydia egemenliği altına alınıp alınmadığı sorununu meydana çıkarabilmek için, bölgenin batı ve kuzey kesimlerine bir göz atmak gerekir. Pamphylia bölgesi, batıdan Lykia, kuzeyden de Pisidia bölgeleriyle sınırlanmakta, batıda yükseklikleri 1500 m.yi aşmayan dağlar, kuzeyde ise, yükseklikleri bazen 3000 m.yi aşan, yamaçları sarp ve arızalı dağ silsileleriyle çevrilmiş bulunmaktadır¹². Lydia bölgesinden karayolu ile bağlantı sağlanması gayet güç ve de zahmetlidir¹³. Nitekim E. Bosch da, M.Ö. 188 yılında yapılan Apameia barış antlaşmasından sonra, bölgenin Bergama kralı Eumenes II'ye (M. Ö. 197-159) verilmesini açıklarken aynen şu soruyu sormaktadır¹⁴: "Fakat Eumenes, Bergama'dan karayolu ile irtibat temini bu kadar zor ve müdafaası Bergama kralları için güç bir mesele teşkil edecek olan, Pamphylia'nın ele geçirilmesine acaba niçin bu kadar önem veriyordu?"

Yine E. Bosch'un açıkladığı gibi, Bergama'nın kuvveti denizlere dayanmaktaydı. Selevkoslar devleti büyük bir devlet olamaktan çıkınca, Bergama gibi bir deniz devletinin, Doğu Akdeniz egemenliğini eline geçirebilmek için bu kıyıları elde etmek istemesi gayet doğaldır. Aynı şekilde, Attalos III'ün ölümünden sonra (M. Ö.133), Bergama krallığı topraklarının Roma devletine geçişi sırasında, Roma'nın

¹⁰ Ayrıca Xenophon'un (*Kyrop.* VII 4, 2) "οι επιχώριοι βασιλεύοντες" şeklindeki ifadesinden, Paphlagonia'nın Persler çağında, sınırlı bir şekilde de olsa bağımsızlığını korumuş olduğu anlaşılmaktadır ki, bu da bize Paphlagonialılar'ın Kyros'a karşı Lydia'nın yanında savaşa katılmamış olduğunu göstermektedir.

¹¹ Krşl. F. K. Dörner, "Paphlagonia", *KP*, IV (1972), 1585.

¹² Mansel 1956, 4.

¹³ Bölgeye açılan geçitler için bk. Ruge 1949, 360; Mansel 1956, 4; A. Erzen, *Archäologischer Anzeiger* (1973), Abb. 1.

¹⁴ Bosch 1957, 5.

henüz bir Doğu Akdeniz politikası olmaması nedeniyle, Pamphylia'nın Roma İmparatorluk çağına kadar bağımsız kaldığı anlaşılmaktadır¹⁵. Çünkü, Pamphylia bölgesi, eskiçağda, ancak Doğu Akdeniz'deki deniz egemenliği bakımından hayati önem taşıyan bir üs durumundadır¹⁶.

Lydia krallığı ise denizci bir devlet olmayıp, tarihlerinin devamı süresince bir donanmaya sahip olup olmadıkları da pek şüphelidir¹⁷. Nitekim Herodot (I 27), Lydia'nın ancak Kroisos çağında bir deniz filosu meydana getirmek için harekete geçtiğini, fakat bunun da kısa bir süre sonra durdurulduğunu, açık bir dille anlatmaktadır.

Buradan anlaşılacağı üzere, Lydia krallığı tamamen bir kara devleti görünümünde olup, kendisini, jeopolitik durumu bakımından zaman zaman denizin cazibesine kaptırmış, fakat uygulamak istediği deniz siyasetini hiç bir zaman yürürlüğe koyamamıştır. Bu nedenle Kroisos'un Pamphylia bölgesini, Doğu Akdeniz'e egemen olmak için, ele geçirmek istemesine olanak yoktur. Pamphylia bölgesi, Lydia krallığını deniz siyaseti yönünden ilgilendirmediği için, Kroisos'un gözünde bu bölgenin büyük bir stratejik önemi olmasa gerek.

Lydia krallığının bir deniz devleti olmadığı anlaşıldıktan sonra, Kroisos'un, Pamphylia'yı egemenliği altına alıp almadığı sorunu, yalnızca, bir kara devleti siyaseti açısından ele alınmalıdır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Pamphylia batı, kuzey ve doğu yönlerden yüksek dağlarla çevrili olup, Lykia, Pisidia ve Kilikia Trakheia bölgeleriyle sınırlanmaktadır. Ayrıca ulaşım ve savunma yönünden de Lydia devleti için büyük zorluklar taşıdığı açıktır. Bunlardan ayrı olarak, Herodot (I 28), Kroisos'un Kilikia¹⁸ ve Lykia'yı¹⁹ egemenlik altına alamadığını açık bir dille belirtmektedir. Yine aynı pasajda, dağlık bölge halkı Pisidialılar hakkında hiç bir kaydın bulunmaması, Kroisos'un Pisidia bölgesini dahi eline geçiremediğine işaret eder. Ayrıca, Arrianos'un (*Alex. Anab.* I 27, 5, 8) canlı ifadelerinden, Persler çağında da özgür kalmış olan Pisidia'nın

¹⁵ Pekman 1973, 25.

¹⁶ Bosch 1957, 1-6; Pekman 1973, 17, 21, 23.

¹⁷ Bk. Weissbach 1931, 458; Hanfmann 1960, 517 vd.; Pedley 1968, 81; V. Sevin, *Lydia Krallığı Tarihi* (İstanbul 1973), 183 vdd. ve 328 vdd. (basılmamış doktora tezi).

¹⁸ Bk. A. Erzen, *Kilikien bis zum Ende der Perserherrschaft* (Leipzig 1940), 91 vd.

¹⁹ Bk. O. Akşit, *Likya Tarihi* (İstanbul 1967), 112.

egemenlik altına alınmasının ne derece güç bir iş olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Böyle bir durumda ise, Pamphylia bölgesini batı, kuzey ve doğudan çevreleyen bu üç bölgenin, Lydia krallığına karşı bağımsızlıklarını başarıyla sürdürdükleri de ortaya çıkar. Bu üç özgür bölgenin gerisinde gizlenmiş bulunan Pamphylia bölgesine Kroisos'un ne şekilde sefer düzenlediği, bunu nasıl başarıya ulaştırdığı ve Pamphylialılar'ın, Lydia egemenliğini ne şekilde kabul ettiği sorusuna olumlu bir cevap bulmak, bugünkü bilgilerimize göre olanak dışıdır. Yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi, bir Lydia devleti donanması söz konusu olamayacağına göre, Pamphylia'nın, Kroisos'un egemenliğini, koşullu da olsa, kabul etmesi, kanımca hiç bir zaman mümkün olmamıştır.

Herodot'un sözü edilen pasajına (I 28) ne dereceye kadar güvenilebileceğini gösterebilmek için, bir-iki örnek daha vermeği yararlı buluyorum.

Kroisos'un egemenliği altına almış olduğu uluslar arasında, Herodot'un adını saydığı Phrygler (Φρύγες) ve Mysler'in (Μυσοί) de daha babası Alyattes (M. Ö. 618/17-560) zamanında Lydia egemenliği altına girmiş olduklarına kesin gözüyle bakabiliriz. Çünkü Phrygia, Alyattes'in, Med kralı Kyaxares ile yaptığı ünlü Kızılırmak (Halys) savaşının (M. Ö. 585) başlangıcından önce ele geçirilmiş olmalıdır ki, Lydia orduları, Medler ile beş yıl süren (Hdt. I 74) mücadelelerini Phrygia toprakları üzerinde verebilecek rahatlığı ve güveni duysunlar. Ayrıca, Alyattes'in, Bithynia üzerine bir sefer düzenlediğini (Steph. Byz. 'Αλύαττα)²⁰ ve bu sefer sırasında, Treler ile beraber, batı göç koluna mensup Kimmer boylarını da kuzeye ve doğuya, Kappadokia'ya doğru sürmüş ve böylece de, hemen hemen tüm Batı Anadolu'yu son Kimmer kalıntılarından temizlemiş bulunduğunu bilmekteyiz (Hdt. I 16)²¹. Bu olay, Lydia devletinin doğu sınırının Halys ırmağına değin dayanmasına²² ve dolayısıyla de Phrygia'nın, Lydia egemenliği altına girmesine neden olmuştur²³.

²⁰ E. Meyer, "Alyattes", *RE*, I/2 (1894), 1708; Brandis, "Bithynia", *RE*, III/1 (1897), 515.

²¹ E. Bosch, *Belleten* 37 (1964), 42; Huxley 1966, 54; M. T. Tarhan, *Eskiçağda Kimmerler Problemi* (İstanbul 1972), 196 (basılmamış doktora tezi).

²² Hdt. I 74; Thuk. I 16; J. Keil, "Lydia", *RE*, XIII/2 (1927), 2168.

²³ J. Friedrich, "Phrygia", *RE*, XX/1 (1941), 890.

Aynı fetih hareketi sırasında, daha Gyges zamanında büyük bir kısmı ele geçirilmiş (Strab. XIII 590), fakat sonradan Trerler ve Kimmerler tarafından işgal edilmiş bulunan Mysia'nın ve hatta Bithynia'nın²⁴ da Lydia egemenliği altına girmiş oldukları açıktır. Ayrıca Damascuslu Nicolaos'tan öğrendiğimize göre²⁵ Alyattes, oğlu prens Kroisos'u, Mysia'nın kuzeyindeki Adramytteion ve Thebe düzlüğüne vali olarak tayin etmiştir. Kroisos'un bu tayini de Mysia bölgesinin, Alyattes çağında Lydia egemenliği altında olduğunu açık bir şekilde gösterir²⁶.

Bu kısa açıklamalardan kolayca anlaşılacağı üzere, Herodot'un bu pasajda (I 28), Kroisos hakkında verdiği bilgilerin büyük bir bölümü hatalıdır. Nitekim bugüne değin, Kroisos'un, Kyros hariç, Lydia'nın doğusunda savaş yapmış olduğuna değinen bir tek antik kaynağa dahi rastlanılmamış olması, bu kralın fazla bir icraatta bulunmadığına işaret etmektedir. Hemen bütün antik yazarların, hakkında bir şeyler yazabilmek için birbirleriyle âdeta yarış ettikleri Kroisos'un, doğudaki savaşlarının eskiçağ yazarlarına ilginç gelmediği şeklindeki R. Schubert'in görüşünü kabul etmeğe olanak yoktur²⁷.

O halde, Herodot'u, bu pasajda (I 28), gerçek dışı bilgiler vermeğe iten etken neydi?

Kanımcıca, Herodot bu pasajda (I 28) Kroisos'un koyu bir taraftarı görünümünü taşımakta olup, O'nu yüceltme çabası içindedir. Özellikle egemenlik altına alınan uluslar arasına Lydler'in (Λυδοί) de alınmış olması, Herodot'un Kroisos'u âdeta bir "Grek Kralı" gibi görmüş olduğunu açıklamaktadır²⁸. Aslında, Grekler'in, Kroisos'u, *barbar* olmakla birlikte, kendilerinden biri olarak kabul ettikleri ve büyük hayranlık besledikleri de bir gerçektir. Örneğin, Pindaros (*Pyth.* I 94), Kroisos için "... iyiliklerinin ve yardımseverliğinin hatırası ölmez," der. Grekler'in Kroisos'a karşı besledikleri hayranlık-

²⁴ K. Bittel, *Grundzüge der Vor-und Frühgeschichte Kleinasiens* (Tübingen 1950²), 93.

²⁵ Müller, *FHG*, III 65, 397.

²⁶ *Adramytteion* adının, Alyattes'in oğlu ya da üvey kardeşi olan *Adramys* adından geldiği sanılır. Bk. Skylax 97; Xenophon, *Anab.* VII 8, 7; Strab. XIII 613.

²⁷ Schubert 1884, 66.

²⁸ Bk. J. Keil, *RE*, XIII/2 (1927), 2170.

larını, M. Ö. 6. yüzyılın ikinci çeyreği ya da en geç ortasında, zengin bir Grek aristokratının²⁹ (belki de Alkmaion oğlu Megakles)³⁰, oğluna *Kroisos* adını vermesinden de anlayabiliriz.

Greks dünyasının Kroisos'a olan hayranlığını gösterecek daha pek çok örneğe sahip bulunmaktayız. Ayrıca, Herodot'un ana kaynağını, Delphoi rahipleri ve oradaki resmî kayıtların meydana getirmiş olduğu da bilinmektedir³¹. Kroisos'un bu tapınağı akıl almaz güzellik ve değerle armağanlarla büyülemiş olduğu (Hdt. I 50; I 51; I 54; I 92) hatırlanacak olursa, Herodot'un niçin Kroisos'un tarafını tutmuş olduğu daha iyi anlaşılabilir.

İşte, yukarıda kısaca belirttiğimiz nedenlerin etkisi altında Herodot, Kroisos'u, en uzak bölgelerin egemeni gibi göstererek, yüceltme çabası içine girmiş, Lykia ve Kilikia gibi kesinlikle bildiği iki bölgenin ve Miletos kentinin (Hdt. I 141) dışında kalan bütün Anadolu parçasını, Halys ırmağının (Kızılırmak) daha doğusunda bulunan Khalybler ülkesine değin, Kroisos'un egemenliği altına girdiğini, çelişkiler içine düşerek ileri sürmüştür.

Lydia krallığı tarihi ve Kroisos üzerine çalışmalar yapan modern bilim adamları da bu kralın, daha çok, dillere destan zenginliklerine ve Grek dünyası ile ilişkilerine birinci planda yer vermiş olduklarından, aynı hataya düşmüşler ve Herodot'un bu ünlü pasajının (I 28) bilimsel bir eleştirisini yapmayı düşünmemişlerdir. Yalnızca Weissbach³², çok daha önceden, Herodot'un ifadesini, evvelce Lydia egemenliği altındaki bu bölgelerin, bir süre sonra teker teker elden çıkmış ve Kroisos'ça yeniden fethedilmiş olabileceği şeklinde yorumlayarak, gerçeklere bir parça yaklaşmıştır. Ancak, o da kaynakların bu konuda tamamen susmuş olmasını açıklayamadığı için, konuyu çok üstü kapalı bir şekilde geçiştirme yoluna gitmiştir.

Herodot'ta (I 28) adı geçen bölge ve uluslar üzerine yapılmış bulunan bütün araştırmalarda, sözü edilen pasaj, M. Ö. 6. yüzyılın ilk yarısı ve ortaları için sık sık delil olarak kullanılmıştır.

²⁹ Hanfmann 1960, 518.

³⁰ C. W. Eliot, *Historia* XVI/3 (1967), 281.

³¹ H. W. Parke-D. E. Wormell, *The Delphic Oracle* I (Oxford 1956), 129, 131 vd.

³² Weissbach 1931, 459.

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere, içinde bazı gerçek dışı ve şüpheli bilgiler bulunduğunu savunduğumuz Herodot'un bu ünlü pasajına (I 28), özellikle bölge tarihi üzerine yapılan incelemeler sırasında, daha dikkatlice eğilmek gerekmektedir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

CAH: *Cambridge Ancient History*.

Bosch 1957: E. Bosch, *Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler-Studien zur Geschichte Pamphylens*, Ankara 1957.

Hanfmann 1960: G. M. A. Hanfmann, "Sardis und Lydien", *Abhandlungen der Geistes und Sozialwissenschaftlichen Klasse VI* (1960), 499-536.

Huxley 1966: G. L. Huxley, *The Early Ionians*, London 1966.

KP: *Der Kleine Pauly*.

Mansel 1956: A. M. Mansel, *İlkçağda Antalya Bölgesi*, İstanbul 1956.

Pedley 1968: J. G. Pedley, *Sardis in the Age of Croesus*, Norman 1968.

Pekman 1973: A. Pekman, *Perge Tarihi - History of Perge*, Ankara 1973.

RE: *Pauly - Wissowa, Realencyclopaedie der Klassischen Altertumswissenschaft*.

Ruge 1949: W. Ruge, "Pamphylia", *RE*, XVIII/3 (1949), 354-407.

Schubert 1884: R. Schubert, *Geschichte der Könige von Lydien*, Breslau 1884.

Weissbach 1931: Weissbach, "Kroisos", *RE*, Suppl. V (1931), 455-472.

